

quantum ad redditum peccatorum dimissorum ;
quarto, quantum ad restitutionem virtutum.

Circa primum queruntur sex :

1. Utrum omnia peccata mortalia per pœnitentiam auferantur.
2. Utrum possint sine pœnitentia tolli.
3. Utrum unum possit remitti sine alio.
4. Utrum pœnitentia auferat culpam remanente reatu.
5. Utrum remaneant reliqua peccatorum.
6. Utrum auferre peccatum, sit effectus pœnitentiae in quantum est virtus, an in quantum est sacramentum.

ARTICULUS I.

Utrum per pœnitentiam omnia peccata removeantur¹.

1. Ad primum sic proceditur. Videtur quod per pœnitentiam non omnia peccata removeantur. Dicit enim Apostolus, Hebr. 12, quod Esau non invenit pœnitentia locum, quanquam cum lacrymis inquisisset eam; Glos.²: Id est, non invenit locum venie, et benedictionis per pœnitentiam. Et 2 Mach. 9, dicitur de Antiocho: Orabat scelus Deum, a quo non erat misericordiam consecuturus. Non ergo videtur, quod per pœnitentiam omnia peccata tollantur.

2. Præterea, Augustinus dicit in lib. de Serm. Domini in monte³, quod tanta labes est illius peccati, scilicet cum post agnitionem Dei per gratiam Christi, oppugnat aliquis fraternitatem, et adversus ipsam gratiam invidiæ facibus agitat, ut deprecandi humilitatem subire non possit, etiam si peccatum suum mala conscientia agnoscere, et annuntiare cogatur. Non ergo omne peccatum potest per pœnitentiam tolli.

3. Præterea, Dominus dicit Matt. 12: Qui dixerit contra Spiritum Sanctum verbum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro. Non ergo omne peccatum remitti potest per pœnitentiam.

Sed contra est quod dicitur Ezech. 18: Omnia iniuratum ejus, quas operatus est, non recordabor amplius.

Respondeo dicendum quod hoc, quod ali-

¹ Inf., q. 87, art. 1; et 4, d. 14, q. 2, a. 1, q. 4, et d. 16, q. 4, art. 2, q. 3; et 3 contra, cap. 156; et opusc. 2, c. 146.

² Glos. interlin. ibi.

³ Lib. 4, in ult. fol. lib., tom. 4.

quod peccatum per pœnitentiam tolli non possit, potest contingere duplicitate. Uno modo quia aliquis de peccato pœnitere non posset; alio modo quia pœnitentia non posset delere peccatum. Primo quidem modo non possunt per pœnitentiam deleri peccata dæmonum, et etiam hominum damnatorum; quia affectus eorum sunt confirmati in malo; ita quod non potest eis displicere peccatum in quantum est culpa, sed solum displicet eis pena quam patiuntur. Ratione cuius aliquam pœnitentiam, sed infructuosam, habent; secundum illud Sap. 5: Pœnitentiam agentes, et præ angustia spiritus gementes. Unde talis pœnitentia non est cum spe venie, sed cum desperatione. Tale autem non potest esse aliquod peccatum hominis viatoris, cuius liberum arbitrium flexibile est ad bonum et ad malum. Unde dicere quod aliquod peccatum sit in hac vita, de quo quis pœnitere non possit, erroneum est. Primo quidem, quia per hoc tolleretur libertas arbitrii. Secundo, quia per hoc derogaret virtuti gratiae, per quam moveri potest cor cuiusque peccatoris ad pœnitendum, secundum illud Prov. 21: Cor regis in manu Dei, et quo cunque voluerit, vertet illud. Quod autem secundo modo non possit per veram pœnitentiam aliquod peccatum remitti, est etiam erroneum. Primo quidem, quia repugnat divina misericordia, de qua dicitur Joel. 2, quod benignus et misericors est, et patiens, et multæ misericordia, et præstabilis super malitia. Vincetur enim quodammodo Deus ab homine, si homo peccatum vellet deleri, quod Deus delere non vellet. Secundo, quia hoc derogaret virtuti passionis Christi, per quam pœnitentia operatur, sicut et cætera sacramenta, cum scriptum sit primæ Joannis secundo: Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non solum nostris, sed etiam totius mundi. Unde simpliciter dicendum est, quod omne peccatum in hac vita per pœnitentiam veram deleri potest.

Ad primum ergo dicendum quod Esau non vere pœnituit. Quod patet ex hoc, quod dixit: Venient dies luctus patris mei, et occidam Jacob fratrem meum. Similiter etiam nec Antiochus vere pœnituit; dolebat enim de culpa præterita, non propter offendit Dei, sed propter infirmitatem corporalem, quam patiebatur.

Ad secundum dicendum quod illud verbum Augustini sic intelligendum est: Tanta est labes illius peccati, ut deprecandi humilitatem subire non possit, scilicet de facili; secundum quod dicitur illud non posse sanari, quod non potest de facili sanari. Potest tamen hoc fieri

per divinæ gratia virtutem, quæ etiam interdum in profundum maris convertit, ut dicitur in Psal. 67.

Ad tertium dicendum, quod illud verbum, vel blasphemia contra Spiritum Sanctum est finalis impenitentia, ut Augustinus dicit in lib. de Verbis Domini¹. Quæ penitus irremissibilis est, quia post finem hujus vitæ non est remissio peccatorum. Vel si intelligatur per blasphemiam Spiritus Sancti peccatum, quod fit ex certa malitia, vel etiam ipsa blasphemia Spiritus Sancti, dicitur non remitti, scilicet de facili, quia tale peccatum non habet in se causam excusationis. Vel quia pro tali peccato punitur aliquis et in hoc seculo, et in futuro, ut in secunda parte expositum est².

Huius articulo integrum possemus commentarium adjungere; tamen quia littera D. Thomæ perspicua satis est, et rem ipsam in sequenti disputatione copiose tractaturi sumus, ut prolixitatem vitemus, simul cum re ipsa mentem D. Thomæ declarabimus.

DISPUTATIO VIII.

DE PRIMO EFFECTU POENITENTIE, QUI EST REMISSIO PECCATORUM MORTALIUM.

Inter explicandam naturam hujus virtutis, simul declaravi causas ejus: efficientem, ostendendo haberi per infusionem; finale, declarando motivum ejus; materialem, explicando subjectum; formalem, tradendo objec- tum, definitionem et essentiam ejus; quia, cum ipsa sit quedam forma, non potest aliam formam habere; quare solum superest dicendum de effectibus. Quam materiam prosequitur D. Thomas in quatuor quæstionibus sequentibus, quas nos totidem disputationibus declarabimus, nec fere indigent alio commentario. Eamdem etiam materiam disputant Theologi cum Magistro in 4, dist. 15 et 16.

SECTIO I.

Utrum pœnitentia in suo genere sit sufficiens causa ad remittenda peccata mortalia, quantumvis gravia et multa.

1. Duplex quæstionis sensus. — Quorumdam error. — Duobus modis, ut notavit D. Thomas, q. 86, a. 1, intelligi potest peccata

¹ In ser. 44, a medio ad finem, tom. 10.

² 2, 2, q. 14, art. 1, 2, 3 et 4.

non posse auferri per pœnitentiam. Primo, quia vera pœnitentia haberi non potest. Secundo, quia licet habeatur, non sufficit ad tollenda peccata. Et utroque modo erratum est; sed de illo priori modo instituemus sectionem sequentem, nunc de posteriori disputamus. In quo tres invenio fuisse errores. Primus est eorum qui absolute negarunt pœnitentiam sufficere ad tollenda peccata mortalia. Cujus meminit Basilius, hom. 29, quæ est de pœnitentia, et Chrysostomus, hom. 20 ad Hebr., sed non referunt auctores. Lactantius autem, lib. 6 Divin. instit., c. 24, refert Ciceronem asseruisse eos, qui semel a virtutis via aberrassent, pœnitendo corrigi non posse. Ex haereticis tamen non existimo hoc aliquem negasse generatim de omni tempore, vel de omnibus peccatis; sed specialiter de peccatis Christianorum post baptismum commissis. Et hoc modo errarunt haeretici dicti Cathari, et Cataphrygæ, et alii, ut videre licet in Epiphanius, hær. 59; Theodor., in Epitome divinorum decretor., cap. penult.; Hieron., lib. 2 contra Jovinianum, et epist. 50, 54 et 61; August., de Vera et falsa pœnit., c. 3, et de Agone Christian., c. 30, et lib. de Hæresibus; Cypriano, epist. 52. Et tribuit hunc errorem Origeni Athanasius, oratione de peccato in Spiritum Sanctum, circa 41 c. Matthei. Et significat id Origenes, homil. 35 in Matth., agens de Petri negatione. Et idem tribuitur Tertull., de quo statim dicam. Fundamentum hujus erroris sumptum est ex Paulo ad Hebr. 6: *Impossible est eos, qui semel illuminati sunt, etc., et cap. 10: Non relinquuntur hostia pro peccato.*

2. Secundus error. — Secundus error fuit, pœnitentiam sufficere ad tollenda semel peccata, non tamen sepius. Hunc errorem multi putant fuisse Montani, in quem tandem incidit Tertull., ut constat ex Hieronym., lib. de Scriptor. Eccles.; Vincentius Lirin., lib. Contr. prophanas novitates; Nicephorus, lib. 4 Historiæ, c. 12 et 34. Sunt tamen qui putent Tertullianum postea resipuisse, et retractasse hunc errorem, propter quædam verba Paciani, epist. 3 ad Sympron., in fine. Id tamen verisimile non est; alioqui Hieron. et Vincent. id non prætermisissent, cum esset res magni ponderis. Nec verba Paciani id significant, ut notavit Pamelius in fine vitæ Tertulliani, et præsertim circa librum de Pœnitentia. De quo libro censem intelligenda esse verba Paciani, cum ait: *Ipsum Epistola sua, et ea ipsa, quam Catholicus edidit, audies confitentem, posse*

Ecclesiam peccata dimittere; per illam enim Epistolam nihil aliud quam librum de Pœnitentia intelligit, quem Tertullian. adhuc Catholicus edidit, et in eo optime de pœnitentia sensit. Hic vero error, cuiuscunq; auctoris fuerit, non videtur fundatus in Scriptura, sed in hac congruentia, quod datur hominibus nimia peccandi licentia, si semper peccatorum remissio per pœnitentiam conferatur. Et in hujus signum aiebant Christum in Evangelio neminem bis curasse; item ne videatur Deus diligere peccatum, tam facile illud remittendo, ut resert, et eleganter tractat D. Augustinus, libro de Vera et falsa pœnitentia, cap. 5.

3. *Tertius error.* — Tertius error est, regulariter pœnitentiam peccata auferre, excipi tamen debere quedam peccata gravissima, quæ per pœnitentiam, quantumvis perfectam, non tolluntur, verbi gratia, apostasia a fide, aut negare Christum in tormentis. Qui fuit error Novati, ut sumitur ex Eusebio, 6 Historiæ, cap. 35; et Ruffino, cap. 33; Nicephoro, lib. 6, cap. 3. Et multi putant in hoc errore fuisse Tertullianum, quia non omnibus peccatori bus, sed moechis tantum ait, negandam esse pœnitentiam, ut notavit Pamelius in antidoto ad paradoxam Tertulliani, num. 27, ex lib. ejus de Pudicitia. Armenos etiam quedam peccata posuisse irremissibilia refert Prateolus. Et videri potest Armachan., lib. 9 de Quæstionib. Armenorum, c. 27. Fundamentum sumptum est ex quibusdam locis Scripturæ, in quibus peccatum in Spiritum Sanctum et peccatum ad mortem esse irremissibile indicatur. Circa hos tamen errores oportet advertere, non omnes eorum autores locutos fuisse absolute de pœnitentia, etiam interiori, sed solum de sacramentali, ut infra, agentes de potestate Ecclesiæ ad remittenda peccata, videbimus.

Pœnitentiam sufficere in suo genere ad tollenda peccata mortalia. Assertio prima.

4. *Probatur in lege veteri.* — *Probatur in lege nova.* — Dico primo, pœnitentiam in suo genere esse sufficientem ad tollenda peccata mortalia. Est de fide. Probatur ex Scriptura discurrendo per omnes leges. Nam de tempore legis naturæ, legimus Sap. 4 Adam consecutum fuisse remissionem peccati per sapientiam, in qua pœnitentia includitur, ut infra ostendam. Et ideo cap. 11 generaliter dicitur: *Dissimulans peccata hominum propter pœnitentiam*, id est, patienter expectans, donec pœnitentiam agant, et sic veniam consequantur. Ac propterea Cain graviter repre-

henditur, quod veniam desperaverit, Genes. 4. De tempore legis scriptæ multa adduxi disputat. 4, nunc sufficit Jerem. 18: *Si pœnitentiam egerit gens illa, agam et ego*; Isai. 53: *Derelinquat impius viam suam*, etc., et c. 59. Ac denique hoc supponebant, et significabant multa sacrificia pro peccatis, quæ in illa lege data erant. De lege nova habemus generalē prædicationem pœnitentiæ (Matthæi 1 et 4, et Joann. 1), scilicet, tanquam fructus, imo et necessariæ ad remissionem peccatorum, juxta illa Christi verba: *Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis*. De pœnitentia ante baptismum habemus prædicationem Petri, Act. cap. 1 et 2. De pœnitentia post baptismum habemus primum exemplum ejusdem Petri, qui per pœnitentiam sui peccati remissionem consecutus est; erat enim jam tunè baptizatus, quidquid Origenes supra dicat, de quo alibi. Habemus etiam exhortationem ejusdem Petri ad Simonem Magum jam baptizatum, Actor. 8: *Pœnitentiam age ab hac nequitia tua*. Quod vero Petrus addit, *Si forte*, etc., non est quia dubitet de sufficientia pœnitentiæ ad remissionem peccati; sed vel insinuare voluit libertatem arbitrii, vel difficultatem, quæ est in agenda vera pœnitentia. Eodem modo Paulus, in epistola ad Galatas, ad pœnitentiam provocat eos qui post baptismum lapsi fuerant; et 1 ad Cor. 5, excommunicat fidelem fornicarium, ut eum ad pœnitentiam trahat, et *spiritus eius salvus fiat*.

5. Propter hæc definita est hæc veritas in Trident., sess. 6, c. 14, et can. 49, et tota sess. 14; et in Conciliis Milevit. et Arausic., et sumitur ex Niceno, can. 8, et in decretis multa referuntur d. 50, et in distinctionibus de Pœnitentia. Et præter Patres in principio citatos, videri potest August., epist. 108, serm. 15 de Verbis Apostoli, et serm. 181 de Tempore, c. 14, et lib. 2 de Adulterinis coniugiis, cap. 6; Cyprian., serm. de Ablutione pedum; Cyrillus Hierosolym., catech. 2; Gregorius, lib. 3, epist. 103. Et optime Basilius, dicta homil. de Pœnit.; Chrysost., hom. 7 ad Populum; Hieronymus, Ecclesiast. 7.

6. Ratio convincens et demonstrans non potest redi ex sola perfectione, aut natura virtutis pœnitentiæ, quia semper hæc res pendet ex voluntate et promissione divina. Hæc vero nobis satis constat ex Scriptura. Et est valde consentanea, tum misericordiae divinæ, tum etiam justitiae, et redemptioni Christi, ut optime declarat D. Thomas hic, art. 1. Sup-

Locus Pauli exponitur.

9. Sed quid ad loca Pauli ad Hebr. 6 et 10, quæ specialiter videntur urgere contra hanc partem. Prima responsio est illud verbum, *impossibile*, non sumi in absoluto rigore, sed ut est idem quod valde difficile. Est enim hæc exaggeratio valde frequens in communi loquendi modo, quem interdum Scriptura usurpat. Ita Hieronymus, lib. 2 contra Jovin. Quia vero non videtur adeo difficile, ut qui post baptismum peccavit, remissionem per pœnitentiam obtineat, ideo Anselmus ibi non vult hoc intelligi de omnibus baptizatis, sed specialiter de illis qui post magnam vitæ perfectionem, et postquam receperunt magna bona et auxilia Dei, in peccata labuntur. Concilium autem Coloniense, titulo de Pœnitentia, hoc limitat ad peccatum apostasiæ a fide post baptismum susceptum. Quæ quidem in se vera esse possunt, non tamen accommodata ad intentionem Pauli. Alter Hugo, lib. 2 de Sacramentis, part. 14, c. 4, illud *impossibile* intelligit in toto rigore; dicit tamen sensum esse, impossibile esse hominem sic lapsum restitui ad priorem innocentiam. Sed hoc etiam de commissis ante baptismum verum est, juxta id: *Mundans non facit innocentem*.

10. *Vera responsio.* — Litteralis ergo sensus est, eum, qui post baptismum peccavit, impossibile esse renovari per iteratum baptismum, et consequi illam liberalem remissionem totius culpæ et pœnæ eo modo quo in baptismo conceditur. Et hanc vim habet illud verbum, *renovari*, et illud, *iterum crucifigentes*, etc. Et eodem sensu dicitur in c. 10 non relinqui aliam hostiam, id est, aliam Christi mortem, quæ per iteratum baptismum representetur. Ita Chrysost. ibi, D. Thom. et alii; Ambros., lib. 2 de Pœnit., c. 2; Aug., de Ver. et fals. pœnit., c. 3; Alhanas., orat. de Blasphem. in Spiritum Sanctum, non longe a principio. Ubi advertit non dixisse Paulum impossibile esse pœnitentiam, sed impossibile esse *per causam pœnitentie quempiam renovari iterato baptisme*. Sumitur etiam ex Justino, q. 96 ad Gentes, ubi ait, licet in lege Evangelica unicum sit lavacrum, relinqui tamen lapsis remedium, *si pœnitentie remedio uti velint*. Denique D. Thomas supra, q. 84, art. 10, ad 1, hanc præfert expositionem et optime declarat; eamque ad verba Pauli bene accommodat Adamus in Paulum.

Veram pœnitentiam esse sufficientem ad peccata tollenda, quoties homo peccaverit. Assertion secunda.

11. Dico secundo : pœnitentia, si vera sit, non tantum semel, sed quoties homo peccaverit, sufficiens est ad tollenda peccata. Hæc etiam est de fide, ut tradunt omnes Theologi, qui hoc sensu docent pœnitentiam esse iterabilem; quod æque verum est de virtute, ac de sacramento pœnitentiae. Et sumitur ex absolutis verbis Christi, Joan. 20 : *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis;* nam licet ibi sit sermo de sacramento, tamen jam ostendi ex Concilio Tridentino a sacramento ad veram contritionem esse efficax argumentum. Sunt etiam optima verba Christi, Matth. c. 18 : *Non dico tibi septies, sed usque septuagies septies;* ubi ille numerus pro indefinito ponitur, ut ibi annotarunt Hieron., et Hilarius, can. 18, et Chrysost., hom. 62. Ubi adverit, licet ibi sit sermo ad litteram de remissione injuriarum hominum inter se, tamen per hoc significasse Christum infinitam Dei misericordiam, quæ pœnitentiam hominum semper acceptat. Idem habet hom. 2 in Psal. 50, circa principium, ubi sic inquit : *Peccasti? pœnitere; millies peccasti millies pœnitere.* Et in sequentibus late confirmat, neminem, dum vivit, ab hoc remedio exclusum esse. Quæ verba reprehendit Socrates, lib. 6 Histor., c. 21, quia ipse Novatianus erat. Eadem vero confirmat idem Chrysost apud Nicephor., lib. 2 Hist., c. 36, dicens : *Vel decies millies per pœnitentiam resipiscens Ecclesiam ingredere, ego paratus sum pœnitentes admittere.* Idem optimè hom. 24 et 40 ad populum. Et Dionysius Corinth. Episcopus, apud Nicephor., l. 4 Hist., c. 22, qui etiam alia refert, lib. 12, cap. 36; et multa ex Scripturis congerit Damascenus, lib. 2 Parallelorum, cap. 83; et Hieron., epist. 46 et 48; et Tertullianus, de Pœnit., c. 8, ubi habet illa verba. *Nemo deterior fiat, eo quod Deus bonus sit, toties remittens. quoties delinquis.*

12. Ratione ostenditur conclusio. — *Fundamento hæretorum satisfit.* — Ratio vero est eadem, quæ in præcedenti assertione, et quia secunda contrito non est minus bona, et consequenter nec minus efficax quam præcedens. Peccata autem quæ præcesserunt, cum am sint omnino deleta, non possunt obesse. Illa vero circumstantia ingratitudinis, quæ est in posteriori peccato post remissionem prioris, et non est adeo gravis, quin aliae gra-

viores per pœnitentiam tollantur; et comprehenditur sub generali promissione de remittendis omnibus culpis, si de illis vera sit pœnitentia. Nec denique propter hoc datur hominibus licentia peccandi. Primo quidem, quia, ut recte dixit Augustinus, lib. de Vera et falsa pœnitentia, cap. 5, multo major datur, si homines desperarent remissionem. Secundo, quia licet aliqui male utantur hac Dei misericordia, non propterea debuerunt boni privari fructu pœnitentiae; et in hoc magis ostendit Deus odium peccati, quia semper illud destruit, quoties homo illi cooperatur, prout potest et debet.

13. *Objectio. — Solutio.* — Solum objici potest, quia in decretis et antiquis canonibus sæpe dicitur pœnitentiam semel tantum esse concedendam, seu non iterandam, de Pœnitentia, d. 3, per multa capita; et apud Ambrosium, libro secundo de Pœnit., cap. c. 10; August., epist. 53 et 54; Clement. Alexand., lib. 2 Stromatum; Tertull., lib. de Pœnit., in principio; Chrysost., hom. 1 ad Ephes., in illa verba : *In laudem gloriae et gratie suæ;* et Origenem, hom. 15 in Leviticum. Respondetur, in illis decretis non esse sermonem de pœnitentia, ut est virtus, vel sacramentum, et ad internam peccati remissionem ordinata; sed de quadam pœnitentia solemni, quam possumus cæremonialem appellare, quoniam peculiari ritu ab Ecclesia instituto olim fiebat ad publicam satisfaciendum et ædificationem; et illa semel tantum concedebatur, vel ad majorem terrorem, et ne contemneretur; vel forte ne aliis esset scandalum, si sæpius talen pœnitentiam aliquis ageret. Quod autem post illam adhuc esset locus sacramento pœnitentiae, et consequenter remissio peccatorum per pœnitentiam, certissimum est. Et specialiter constat ex Siricio Papa, ep. 1 decretali, cap. 5.

Nullum esse peccatum adeo grave, quin per pœnitentiam remitti possit. Assertion tertia.

14. Dico tertio : nullum est peccatum adeo grave, nec tanta multitudo peccatorum, quæ non possint per veram pœnitentiam deleri in hac vita; ita docet hic D. Thomas, et oppositum dicit esse erroneum, intelligo autem esse hæreticum, quia est contra definitiones Conciliorum supra adductas, imo contra omnia testimonia quæ ex Scriptura attulimus; et specialiter notari potest illa generalis promissio, Ezech. 48 : *Omnium iniquitatum ejus non recordabor amplius.* Ubi etiam notari po-

test, eodem modo constitui hanc legem in remittendis peccatis per pœnitentiam, quo constituitur in gratia tollenda et meritis præteritis per subsequens peccatum, in quo nulla est exceptio, nec magnitudinis, nec multitutinis meritorum; ergo neque e contrario in priori remissione habet locum exceptio alicujus peccati etiam gravissimi, nec multitutinis peccatorum etiam maximæ. Et simile argumentum sumitur ex cap. 33 Ezech., et ex illis verbis Psal. 50 : *Cor contritum et humiliatum, Deus, non despicias;* et ex illis Zach. 4 : *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos.* Adenique ex omnibus promissionibus de remittendis propter pœnitentiam peccatis, quæ in Scriptura sine limitatione vel restrictione fit. Cur enim nos coartabimus promissiones Dei, quas ipse amplissime concedit, cum hæc ad gratiam pertineant, quæ amplificanda potius est quam restringenda?

15. Hæc amplificatio his tandem verbis declaratur Deuteron. 4, cum dicitur : *Si quæsieris Dominum, invenies eum, si tamen ex toto corde tuo quæsieris eum;* et infra : *Si ad cardines cœli fueris dissipatus, inde retrahete Dominus Deus tuus.* Nec refert quod hæc promissiones in Testamento veteri contineantur; quia non sunt propriæ illius, cum non sint de bonis temporalibus, neque ad judicia aut cærimonialia præcepta pertineant, sed ad moralem vitam et internam sanctitatem. Unde licet non prius fuerint scriptæ, prius nihilominus fuerunt factæ, et executioni mandatae in Adamo, et aliis quibus in tempore legis naturæ remissa peccata fuere. Rursus nemo dubitat, quin post legem veterem remittantur peccata ante baptismum commissa, per pœnitentiam seu contritionem, includendo in voto baptismum; quæ remissio non fit nisi ex vi ejusdem promissionis; non est ergo abolita in lege nova. Ergo eadem ratione durat quoad peccata post baptismum commissa cum eadem amplitudine, tum quia gratia non est diminuta in lege nova, sed aucta; tum etiam quia tam efficax est contritio ad delenda peccata post baptismum commissa, quam ea quæ præcesserunt. Et sacramentum ipsum pœnitentiae, in voto ibi inclusum, tam generalem promissionem habet, sicut baptismus, juxta verba Christi, Joan. 20 : *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.*

16. Ex quibus de fide certum est, sacramentum illud cum debita dispositione applicatum, valere ad omnia peccata tollenda, quan-

tumvis gravia et multa; idem ergo est de contritione, quæ in voto sacramentum illud includit, juxta doctrinam Concilii Tridentini, sess. 14, c. 4, ex quo habetur, omne peccatum, quod per pœnitentiae sacramentum potest remitti, auferri etiam per contritionem includentem votum ejusdem sacramenti. Præterea, eadem peccata, quæ hæreticis videntur irremissibilia, inveniuntur in Testamento novo remissa, ut de negatione Petri supra visum est; et de gravissima fornicatione, 2 ad Cor. 2 et 7; et 2 ad Tim. 2, ait Paulus, etiam hæreticos admonendos esse, si forte per pœnitentiam resplicant. Nec est dissimile illud Apocal. 1 et 2 : *Momento unde excideris, et age pœnitentiam.* Unde 1 Joan. 2 generatim ad baptizatos dicitur : *Si quis peccaverit, ad vocatum habemus apud Patrem,* etc., quem locum, cum aliis, ad rem præsentem optime tractat Hieron., lib. 2 contra Jovinianum; et Basilius, dict. homil. de Pœnitent., et Ambrosius, lib. 2 de Pœnitent., cap. 4. Denique constat hanc fuisse perpetuam Ecclesiæ consuetudinem, et nunc etiam esse, admittendi ad pœnitentiam quoscunque pœnitentes, ex quoenque statu, et genere peccati, ut sumitur ex Concilio Niceno, can. 8, et ex aliis, quæ refert Eusebius, lib. 5 Historiæ, cap. 2, et lib. 6, c. 34. Rationes sunt eadem quæ superius adductæ sunt.

Locus Matth. 12 et Marc. 3 expenditur.

17. *Quid sit blasphemia in Spiritum sanctum.* — Solum superest, ut declaremus duo testimonia in quibus contrarius error nitetur. Prius est Matth. 12 et Marc. 3, ubi spiritus blasphemie, seu blasphemia in Spiritum Sanctum, ut a Theologis appellatur, dicitur non remitti neque in hoc seculo, neque in futuro. De quo peccato tractat ex professo D. Thomas, 2. 2, q. 14, et alii Theologi in 2, d. 42 et 43. Duo autem sunt exponenda : primum, quid sit illud peccatum; secundum, quomodo irremissibile dicatur. De primo variæ sunt expositiones. Quidam dicunt esse finalē impenitentiam, quæ omnino irremissibilis est, quia cum illa hæc vita finitur. Ita significat Augustinus, de Vera et falsa pœnit., c. 4, lib. 4 contra Cresconium, c. 8, et epist. 50 ad Bonifacium, circa finem, in expositione inchoata Epist. ad Rom., circa finem, et in Enchiridio, cap. 83; Fulgent., de Fide ad Petrum, c. 3. Alii intelligunt esse peccatum hæresis, in his quæ specialiter pertinent ad personam Spiritus Sancti. Quod significat Atha-

nasius, in epist. 1 ad Serapionem, de Spiritu Sancto; Cyprian. tamen, lib. 3 ad Quirinum, cap. 28, generaliter dicit esse peccatum in Deum. Scholastici vero explicant de peccato ex malitia et obstinatione cordis, et specialiter Scotus, d. 43, q. 1, dicit esse obstinationem peccati cum desperatione veniae, et proposito non poenitendi. Et D. Thomas, juxta eamdem sententiam, varias species ejusdem peccati annumerat. Unde non est sensus Theologorum, quodcumque peccatum ex malitia esse peccatum in Spiritum Sanctum, sed illud quod speciali modo opponitur hominis sanctificationi et remissioni peccati; quod opus Spiritui Sancto appropriatur.

18. *Germana responsio.* — Verumtamen hæc expositio, sicut et aliæ, non sunt accommodate contextui; quia si contextus inspicatur, et occasio, quam Christus habuit ad illam sententiam preferendam, non erat sermo de his peccatis. Et ideo censeo hoc peccatum proprie esse, quando ex malitia et duritate cordis spiritui malo tribuuntur divina et supernaturalia opera, quæ Spiritus Sanctus ad confirmandam fidem vel ad convertendos peccatores speciali providentia operatur; nam illud est proprie Spiritui Sancto resistere, ut alii locis Scriptura loquitur. Hunc vero esse sensum illius loci, constat ex occasione qua Christus id dixit, et ex causalí quam Marcus adjungit: *Quoniam dicebant: Spiritum immundum habet;* et ex Sanctorum expositionibus, Athanas., oratione speciali de hac re, et orat. 2 contra Arianos, circa finem; Basil. in Quæstionibus brevioribus, q. 273; Hieron., epist. 149; et optime Chrysostomus, hom. 42 in Matthæum.

19. *Vega rejicitur.* — Juxta hanc ergo expositio, et cæteras præter primam, hoc peccatum non dicitur irremissible, quia omnino tolli non possit, sed quia difficile tollitur, eo quod homini sic disposito difficile sit veram poenitentiam concipere, propter cordis obdurationem et mentis excæcationem. Ita Chrysost. supra; et Cyprian., Epist. 52, et lib. de Lapsis. Addit Vega, lib. 13 in Trident., c. 9, hoc peccatum, licet remitti possit, nunquam tamen remitti; sed de hoc non est lata lex. Unde cum id ex libertate pendeat, non est infallibile. Imo ait Chrysostomus, fortasse nonnullos ex Judæis, quos Christus reprehendebat, consecutos postea fuisse remissionem illius peccati per ejusdem Christi vel Apostolorum prædicationem. Moraliter autem loquendo, et secundum id quod frequentius ac-

cidit, illud est verum, propter causam dic-tam.

20. Advertit præterea Chrysostomus hoc peccatum tunc proprie esse, quando sine ignorantia committitur: *Quare, inquit, sic? quia cum Spiritus jam notus vobis esse debeat, rem claram et manifestam oppugnat.* Et hoc etiam adnotavit Athanasius in dicta oratione. Et ad hunc modum accommodari potest ad hanc expositionem communis doctrina Theologorum. Denique advertit Chrysostomus, hoc peccatum ideo dici non remitti in hoc seculo, neque in futuro, quia punitur in hoc seculo et in futuro. Quod etiam significavit hic divus Thomas, ad 3, cum non omne peccatum de se mereretur poenam et in hoc seculo, et in futuro. Deus enim quædam peccata dissimulat in hac vita, ut puniat in futura; quædam vero punit in hac vita, ne puniat in futura; hoc vero punit et in hoc seculo, et in futuro. Sicut accidit Judæis, quos et in hac vita punivit per excidium Hierosolymitanum, etc., et in alio seculo per æternam poenam.

Locus & Joan. 5 expenditur.

21. *Quod dicatur peccatum ad mortem.* — Alter locus est primæ Joan. 5: *Est peccatum ad mortem, non pro illo dico ut oret quis.* Ubi etiam insinuatur tale peccatum esse irremissibile, et ideo non esse orandum pro tali peccatore, sicut non oramus pro damnatis. Circa quod testimonium illa etiam duo explicanda sunt, scilicet, quod dicatur peccatum ad mortem, et qua ratione orandum non sit pro eo qui illud committit. Et quidem Augustinus (si ejus est opus), de Ver. et fals. poenit., c. 4, intelligit hujusmodi esse omne peccatum mortale; nam proprietas vocis hoc indicat. Sed non potest sustineri expositio, tum quia peccatum, quod ibidem dicitur *non ad mortem*, dicitur privare vita, ut patet ex illis verbis: *Oret, et dabitur ei vita;* ergo non omne peccatum mortale vocatur ibi *ad mortem*; tum etiam quia illo modo non relinquitur commoda expositio posterioris partis, cum oratio pro peccantibus mortaliter frequens et usitata esse debeat. Alii ergo exponunt de alio genere peccati, ut invidiæ, præsertim quando ex illa aliquis Ecclesiam aut justos persecutur. Sumitur ex Augustino, lib. 1 de Sermone Domini in monte, cap. 43 et 44, et serm. 59 de Tempore, et Beda in dictum locum Joannis, qui aiunt eum peccare ad mortem, *qui post agnitionem Christi gratiam, invicti facibus agitatus, eamdem gratiam Christi,*

et fratres suos persecutur et oppugnat. Quam expositionem tetigit hic D. Thomas, art. 1, ad 2, et eam non improbat. Tamen idem Augustinus eam aperte deseruit, lib. 1 Retractationum, c. 49, et merito, quia nulla sufficientiatione declaratur cur tali peccato illa denotatio, *ad mortem*, tribuatur.

22. *Vera resolutio.* — Ambrosius ergo, lib. 2 de Poenit., c. 8 et 9, omne peccatum speciali modo atrox et enorme putat ita vocari, fortasse ob eam rationem, quia hujusmodi peccatum habet speciale periculum morale perpetuae mortis. Et eamdem expositionem attigit D. Thomas in 2, d. 43, in fine, et q. 28 de Veritate, art. 11, ad 8, q. 3 de Malo, art. 5, ad 3, et super locum Joan. eam approbat. Addunt vero, et recte, D. Thomas et Ambrosius, Joannem non prohibere absolute orare pro hujusmodi peccatore, sed per quamdam exaggerationem, ad declarandum periculum talis peccatoris, negative dixisse: *Non dico ut pro illo oret quis.* Et addit eleganter Ambrosius, non quemlibet de populo, sed virum sanctum esse aptum ad orandum pro hujusmodi peccatore. Quod recte explicatur ex illis verbis 1 Reg. 2: *Si peccaverit vir in virum, placari ei potest Deus; si autem in Deum peccaverit homo, quis orabit pro illo?*

23. *Alia responsio optima.* — Ultimo vero addo ad hunc locum recte accommodari expositionem illam de peccato finalis impoenitentiae, quod merito *ad mortem* dicitur, quia in morte consummatur, et ad mortem dicitur aeternam; et tunc optime et cum toto rigore dicitur pro hujusmodi peccatore non esse orandum, quia jam est extra statum salutis. Et hanc etiam expositionem significavit Augustinus, lib. de Correptione et gratia, c. 12, et 1 Retractationum, c. 49; et Beda in eum locum. Et favent Gregorius, 16 Moralium, c. 28, et Pacianus, Epist. 3. Videri etiam potest Hieron., in id Jerem. 14: *Noli orare pro populo illo.* Ubi ait, *stultum esse orare pro eo, qui peccaverit ad mortem, id est, pro peccante et perseverante in peccato, seu qui usque ad mortem emendari non vult, ut ipse exponit.*

SECTIO II.

Utrum in hac vita semper possit haberi poenitentia sufficiens ad remittenda peccata, in quacunque gravitate et multitudine.

1. *Quorundam opinio.* — In hac re fuit alii quorum Catholicorum opinio, nonnullos pec-

catores interdum pervenire in hac vita ad eum statum, et peccatorum cumulum, ut jam non valeant sufficientem poenitentiam agere, qua exeant ab statu peccati. Ita sentit Henricus, Quodl. 8, q. 1; et Abulens., in Exodum, c. 4, q. 12, et in Deuter., c. 2, q. 10; et Medina, lib. 3 de Recta in Deum fide, c. 4; Catherinus, opuse de Prædestinatione et reprobatione; Roffens., art. 26 contra Lutherum. Et probabile existimat Ruard., art. 7. Fundamentum hujus sententiae postea videbimus. Ut autem Catholicus ejus sensus intelligatur, advertendum est, duo requiri ad veram poenitentiam agendam, scilicet, libertatem arbitrii et auxilium gratiae, ut constat ex certis principiis fidei. Certum ergo est, in hac vita non amitti libertatem sufficientem ad agendam poenitentiam, propter gravitatem vel multitudinem peccatorum. Neque autores citati oppositum sentiunt; esset enim manifestus error, quia peccatum nec tollit usum rationis, nec facultatem voluntatis in se minuit; sed ad summum auget habitus pravos et inordinatos affectus, quibus nihilominus potest voluntas dominari, ut latius cum D. Thoma traditur in 1. 2, q. 85, art. 1 et 2.

2. *Punctus difficultatis.* — Rursus ex parte gratiae duo distinguenda sunt. Unum est virtus ejus ad vincenda omnia peccata, et poenitentiam agendam, illis non obstantibus quacunque gravitate et multitudine. Et in hoc sensu etiam est de fide non deesse virtutem gratiae ad hunc effectum, ut recte D. Thomas hic advertit; esset enim contra Dei omnipotentiam, et contra excellentiam divinæ gratiae hanc virtutem illi denegare; neque autores citati hoc negant. Aliud ergo potest de hac gratia controverti, scilicet, an illa, quæ ad hunc effectum sufficit, semper in hac vita detur, vel preparata sit omnibus; vel interdum aliquibus negetur propter peccata. Et in hoc est punctus difficultatis; loquor autem de gratia sufficiente, non de efficaci. Nam de hac posteriori non est dubium, quin multis hominibus non detur; imo illis omnibus non datur, qui de facto non convertuntur; quia gratia efficax appellatur, quæ infallibiliter habet effectum. Et de hac loquitur saepè Augustinus, cum dicere videtur, interdum Deum negare gratiam hominibus, etiam sine speciali culpa eorum, ut videre licet toto libro de Prædestinatione Sanctorum, præsertim a c. 5, et saepè alias.

3. *Duplex sensus quæstionis.* — Nunc vero, non est nobis necessaria disputatio de gratia

efficaci, quia sufficiens satis est ut homo possit vera et reali facultate poenitentiam agere, si velit, et ut illi attribuatur, si nolit. Et de hac gratia sufficienti aiunt dicti auctores, interdum denegari aliquibus hominibus propter peccata sua. Sed in hoc sensu possumus ultius duos distinguere: unus, ut respectu ipsarum culparum, et in poenam earum sit haec lex generaliter a Deo statuta, ut quicunque tale peccatum commiserit, vel ad talem statum et multitudinem peccatorum pervenerit, omnino privetur auxiliis necessariis ad poenitentiam agendam, etiam si multo tempore in hac vita vivat, et quod potuerit, vel voluerit, faciat ad relinquendum illum statum. Et non opinor dictos auctores locutos esse in hoc sensu, essetque nimis falsa, imo et erronea talis sententia, ut hic dixit D. Thomas. Quod etiam ex dicendis a fortiori constabit. Quia constat ex Scriptura, et ex ipso usu, Deum ex omnibus statibus convertere aliquando gravissimos peccatores ad poenitentiam, et in omnibus æstatibus et temporibus, ut intelligamus nullum genus peccatorum hominum exclusum esse a misericordia Dei. Quod recte docuit D. Augustinus in Enchiridio, cap. 103, ita exponens illud primæ ad Tim. 2: *Deus vult omnes homines salvos fieri*, id est, ut ipse ait, *omne genus humanum per quascunque differentias distributum*, et inter alios statim ponit homines tardi cordis, *in moribus omnibus, et in voluntatum conscientiarumque mirabili varietate constitutos*. Et subiungit hoc esse signum a posteriori ut de nullo statu peccatorum desperandum sit, quod ex omni genere salvat nos Deus. Et in lib. de Prædestinatione et gratia, cap. 14 et 15 (si ejus est), eleganter id declarat per comparationem Pharaonis et Nabuchodonosor, qui fuerunt gravissimi peccatores, et valde similes in statu, obdurate, etc. Et tamen unus obtinuit gratiam agendi poenitentiam, et non aliis. Itaque non est lex de hoc statuta respectu culparum ipsarum.

4. *Probatur opinio ex Scriptura.* — *Probatur ex Patribus.* — Nihilominus potest esse alius sensus, quem dicti auctores intendunt, scilicet, respectu personarum aliquarum ita Deum se habere, ut eis deneget talia auxilia propter sua peccata, quamvis aliis habentibus similia, vel majora, non deneget; nam *cujus vult miseretur, et quem vult indurat*, ad Roman. 9 dicitur. Fundatur hæc opinio, sic declarata, in aliquibus locutionibus Scripturæ, ut est illa Ecclesiast. 7: *Considera opera Dei*,

Secunda sententia.

6. Secunda sententia est, non solum veram poenitentiam esse sufficientem ad omnia peccata tollenda, sed etiam in hac vita semper

quia nullus potest corrigere quem ipse despicerit. Unde est illud Psalm. 8: *Dimisi eos secundum desideria cordis eorum; ibunt in adiunctionibus suis*; et Jerem. 6: *Erudire Jerusalem, ne forte recedat anima mea a te*; et infra: *Argentum reprobum vocavi eos*; et cap. 51: *Curavimus Babylonem, et non est sanata, derelinquamus eam*; et Josue 11: *Domini enim sententia fuerat ut indurarentur*; et Joan. 12: *Propterea non poterant credere, quia dixit Esaias: Excæca cor*, etc. Ubi Cajetanus notat illos non potuisse credere, ex defectu gratiae prævenientis. Et hos modos loquendi imitati sunt aliqui Patres, præsertim Isidor., lib. 2 de Summo bono, c. 15, dicens: *Nonnulli ita despiciuntur a Deo, ut non possint mala plan gere, etiam si velint.* Et Euseb., lib. 8 de Demonstratione, c. 2, dicit, *Deum expectare aliquos usque ad certum terminum peccatorum, et postea omnino illos deserere.* Et de his ait Gregor., 11 Moral., c. 3, quod licet exterius vocem audiant, interius gratia Dei non tanguntur. Quod etiam asseruit Bernard., in serm. de Nimia fallacia hujus seculi, et in speciali de Pharaone. Idem dixit Gregorius, lib. 31 Moral., c. 11. Et habetur etiam nomine Augustini in illo libro de Prædestin. et gratia, cap. 14, et in inchoata expositione epist. ad Rom. expressius id docet idem Augustinus, propositione 62, dicens ita fuisse de serm. Pharaonem, ut jam impenitentia non imputaretur ei ad culpam, sed ad poenam.

5. *Ratione suadetur.* — Ratio vero hujus sententiae est, quia peccata merentur totam hanc poenam; et expedit ad ostensionem divinæ justitiae, et ad terrorem aliorum, ut interdum Deus illa utatur. Et confirmatur, nam aliquando majori poena afficit Deus peccatorem; major enim poena videtur miraculose interficere hominem actualiter peccantem, vel etiam vivum demergere in infernum; quod aliquando Deus fecit. Tandem confirmatur, quia aliquando Deus aliquos ita confirmat in gratia, ut cadere non possint; ergo aliquos etiam ita deserit in peccatis, ut surgere non possint. Nam, si consideremus statum hujus vitæ, ad utrumque indifferens est; si vero Dei providentiam spectemus, expedit ut justitia non minores effectus habeat quam misericordia.

esse hominibus paratam sufficientem gratiam ad talem poenitentiam agendam; nullamque esse admittendam exceptionem, vel in culpis, vel in personis, quantumvis peccaverint. Hæc est sententia D. Thomæ hic. Quæ sumitur ex Alexandro Alens., 4 part., q. 13, membr. 4, art. 2, et quæst. 14, memb. 5, art. 2 et seqq.; Altisiod., lib. 3 Summæ, tract. 2, c. 2, q. 5, et lib. 4, tract. 6, c. 1, q. ult.; clariss et latius Medina, tract. 1 de Poenit., q. 11; et Soto in 4, d. 15, q. 1, art. 2, et 1 de Nat. et grat., c. 8; Ferrar., 3 Cont. gent., c. 159; et Petrus Soto, lect. 5 de Poenit.; Vega, libr. 13 in Trident., c. 12 et 13; Driedo, lib. de Captivitate et redemptione generis humani, tract. 5, a principio, præsertim c. 3; et Ruardus supra, hanc sententiam magis probat.

7. *Probatur ex Scriptura.* — Fundamentum præcipue sumitur ex generalibus locutionibus, et promissionibus Scripturæ, ut Ezech. 18 et 33: *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et: Nunquid voluntatis meæ est mors impii?* Ubi Hieronymus advertit illud dictum esse ad tollendam desperationem, quia Deus ex se semper est paratus ad vitam præstantam. Jerem. 3 est optimum de hac re testimonium: *Frons meretricis facta est tibi, nolusti erubescere; ergo saltem amodo roga me;* et infra: *Revertere aversatrix Israel, dicit Dominus, et non avertam faciem meam a vobis, quia Sanctus sum ego*, dicit Dominus, *et non irascar in perpetuum.* Quæ verba et multa similia, quæ ibi habentur, exhortationem et promissionem continent, quæ aperte supponunt peccatores etiam gravissimos posse converti; alias tota illa esset quædam fictio, potius quam divinæ misericordiæ declaratio. Et idem valet similitudo illa Isaiae 49: *Nunquid oblitisci potest mulier infante suum*, etc. Præterea cum Matt. 9 dicitur: *Non veni vocare justos, sed peccatores ad poenitentiam*, indefinita locutio æquivalit universalis. Quæ habetur c. 11: *Venite ad me omnes*.

8. Quia vero dici potest has esse generales regulas, quæ interdum patiuntur exceptionem, addere possumus ea loca, in quibus homines maxime obdurati et desperati eodem modo ad poenitentiam trahuntur, quantum est ex parte Dei. De qua re sunt optima capita 11 et 12 Sap., ubi inter alia sunt illa verba: *Dis simulans peccata hominum propter poenitentiam.* Quorum verus sensus est, expectans et patienter agens, ut clariss dixit Petrus, 2 Can., c. 3, ut homines quantumvis pravos ad poenitentiam provocet: ita ut illud, *propter*, dicat

causam finalē. Cui consonat illud Pauli, ad Roman. 2: *Ignoras, quia benignitas Dei ad poenitentiam te adducit*; et subdit: *Tu autem secundum duritiam tuam, et impoenitens cor, etc.* Ut declaret quamecumque impenitentiam et duritatem cordis non defectui divini auxilii, sed pravo libertatis usui esse tribuendam.

9. *Probatur ex Conciliis.* — *Probatur ex Patribus.* — Hinc etiam Concilia absolute et sine limitatione definiunt, semper in hac vita dari locum poenitentiae agendæ, ut specialiter videre licet in Concilio Lateran., et habetur in cap. *Firmiter*, de Summa Trinit. Et sumitur ex Concilio Trident., tota sess. 14, et sess. 6, c. 14, ubi etiam habet illud principium, in hac vita neminem deserit a Deo, nisi prius ipse Deum deserat. Sunt etiam Patrum frequentes similes locutiones generales, quas prolixum esset referre. Nonnulla tamen verba magis specialia notari possunt, ut apud Cyprian., lib. 4, epist. 2, et ad Demetrianum sic inquit: *Quando istinc excessum fuerit, iam non erit locus poenitentie; hic vita aut amittitur, aut tenetur, neque quisquam, aut peccatis retardatur, aut annis.* Idem habet serm. de Passione Domini, et de ablutione pedum. Quod etiam habet Chrysostomus, homilia 4 de Lazaro, et in Parenesi de poenitentia; August., lib. de Poenitentiae med., c. 5: *Adhuc in hac vita es*, etc. Qui etiam epist. 59, q. 2, generaliter ait: *Voluntas Dei nunquam in hac vita deficit justitiae, pietatis mortaliū;* et lib. 3 de Libero arbitrio, c. 19, dicit Deum omnes ad se vocare per creaturam sibi servientem; et libro de Prædestin. et gratia, c. 14, sub nomine Augustini dicitur: *Si pie de Deo sentiamus, etiam Pharaoni non denegavit misericordiam suam.* Statim vero c. 15 subdit, non tantum interius vocasse, quam exterius flagellasse, quæ minus idonea est ad salutem via; sed non propterea intelligit ei denegasse auxilium sufficiens, sed efficax et congruum.

10. Quomodo intelligentus etiam est Gregorius, lib. 31 Moral., cap. 11, cum de eodem Pharaone loquitur, et dicit Deum non emolliisse eorū ejus gratia interiori, desuper infusa. Apertius vero Origenes, lib. 7 ad Rom., tractans verba illa c. 9: *Deus cuius vult misere tur, et quem vult indurat*, ait Deum etiam ipsi Pharaoni non denegasse facultatem penitendi, et aliis locis veritatem hanc confirmat. Sed in eo graviter errat, quod etiam ad damnatos hoc extendit, ut videre licet lib. 3 Patriarchon, c. 1; sed de hoc alias. Apud alios